

BUSBECQ'İN TÜRK MEKTUPLARI ÜZERİNE TOPLUMBİLİM AÇISINDAN DEĞERLENDİRMELER

A.Faruk Sinanoğlu*

ÖZET

O. C. Busbecq, hatırat nevinden oluşan yazılarında XVI. Yüzyıl Türk kültürü ve toplum yapılanması ile, kendi toplum yapısı ve kültürleri hakkında ilginç gözlem ve tespitlerde bulunarak, toplumlar arasındaki kültür farklılıklarının eleştirisini de yapmıştır. Bu incelemede, Busbecq'in tespitlerinden yola çıkılarak, XVI. yüzyıl Türk toplumu ile, Batı toplumlarının kültür ve zihniyet farklılaşmaları hakkında Toplumbilim açısından karşılaştırmalar yapılmasına çalışılmıştır.

Bu çalışma ile, Türk toplumunun büyük bir kültür değişimi tecrübesini yaşadığı şu dönemlerde, geçmiş asırlarda geliştirmiş olduğu kültürel ve ahlâki özelliklerin günümüze taşınması ve ele alınmasının önemli olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Busbecq, mektup, kültür, toplumbilim, değerlendirme

ABSTRACT

A Sociological Assesment of Busbecq's Turkish Letter

Having made signifcant suggestions and comparisons between the cultural features of his own society and xvi. century Turkish culture and its structural development, O. C. Busbecq, in his memorial writings, critically assessed the cultural differences between societies.

With an appeal to Busbecq's suggestions, we have in this study attempted to delineate the borders of the cultural and mental differences between Turkish and Western societies in a sociological context. As a consequence, we have reached the conclusion that some of the cultural and ethic features that Turkish society had developed in past should be updated and rehabilitated in aperiod like this in which we see Turkish society is experiencing a great cultural change.

Key words: Busbecq, letter, cultur, sociology, assesment

---

* Dr., İnönü Üni. İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı, e mail: afsinanoglu@inonu@edu.tr.

Giriş

Ogier Chiselin Busbecq, 1522 yılında Comine’de doğmuş, iyi bir eğitim ve terbiye almış ve 1554-1562 yılları arasında Avusturya Kralı Ferdinand’ın İstanbul elçisi olarak görev yapmıştır. Elçi, hatırat nevinden oluşan mektuplarında yeri geldikçe Türk toplumu ile kendi toplumunu kıyaslamaktadır.

1562’de İstanbul’dan ayrıldıktan sonra, çeşitli resmi görevlerde bulunmuş olan Busbecq, 1592 yılında yetmiş bir yaşında iken ölmüştür.

Busbecq’in mektupları 1939 yılında Remzi Kitapevi tarafından İstanbul Sertel Matbaasında, Hüseyin Cahit Yalçın çevirisi olarak yayımlanmıştır.

Busbecq’in hatıralarını ele alışımızdaki amaç, bir taraftan kitabı tanıtırken, diğer taraftan da XVI. yüzyıl Türk toplumu ile Batı toplumlarının kültür ve zihniyet farklılaşmasını anlamaya çalışmak, Toplumbilim açısından Türk ve Batılı toplumların insan, toplum ve siyasi yapılanmaları hakkında bazı mukayeseler yapabilmek; ayrıca, Türk ve Batı kültüründen bazı kesitler sunabilmektir.

Zamanının toplumsal özelliklerini kısmen çelişkili ifade tarzı ile yazıya dökmüş bulunan Busbecq’in hatıratı, toplumbilim açısından önemli olarak nitelendirilebilecek birçok konuyu yazıya geçirmiştir. Busbecq, hatıratında ilginç gözlemler ve düşünceler ileri sürerek, toplumlar arasındaki kültür farklılıklarının eleştirisini yapmıştır. Ayrıca, kitapta gelir dağılımının paylaşılması, hukuk sistemi, sınıf sistemi ve sınıf yapısının iç barışı sağlamadaki rolü hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır.

Busbecq’in hatıratından, geçmişte yaşanıp bitmiş, tarihe mal olmuş olay ve olguların, kısmi değişikliklere uğrayarak, günümüz toplumlarını etkilediği, insanları meşgul ettiği anlaşılmaktadır. Bir başka deyişle, üzerlerinden yüzlerce yıl geçmiş olmasına rağmen, devamlılık özelliği gösteren olgu ve olaylarla, günümüzde ortaya çıkan bir kısım toplumsal gelişmeler arasında ilişkiler kurulabilmektedir. Bu bağlamda sürekli hareketlilik halinde olan toplumun bilgisine ulaşmada, eski ile yeniyi kıyaslamak, yönetsel bir yaklaşım olarak değerlendirilmelidir: Zira sosyolojide

karşılaştırma, sınıflandırma ve açıklama bir yöntem olarak kullanılmaktadır.¹

16.Yüzyıl Türk ve Batılı Toplumlar Üzerine Busbecq'in Gözlemleri

Kitabın giriş kısmında, Kanuni Sultan Süleyman hakkında kimin tarafından yazıldığı belli olmayan övgü dolu sözler yer alırken, Türkler hakkında yer yer “barbar” ifadesine rastlanılmaktadır. K. S. Süleyman hakkında şöyle denilmektedir: “ Kanuni Süleyman 1520 tarihinden beri Osmanlı tahtında bulunuyordu. O, devrin en göze çarpan şahsiyetleri arasında idi. XVI. asır birçok mühim hükümdarlar yetiştirmiştir: Charles V, Francois I, Elizabeth, Süleyman bunlara layık bir arkadaşı. Türk tarihinde, Süleyman ihtimal ki, en mümtaz bir isimdir. Tabiat kendisine en yüksek fikri ve ahlâki mevhibeler vermiştir. Şahsi cesareti, askeri dehası, kalbindeki adalet hissi ve cesur bir düşmana karşı basiretli hareketi, kendi dinine sadakati ve başka dinlere karşı müsaadekârlığı, ihtişamı ve uluvvu cenabı kendisine teb’asının sadakatini ve düşmanlarının hürmetini celbetmişti.”²

Yukarıdaki ifadeler, Türk yöneticileri hakkında peşin hüküm ve subjektif yaklaşımlarıyla tanıdığımız Moliere, ve Hammer’e cevap niteliğindedir. Söz konusu yazarların Türk devlet sistemi ve yöneticileri hakkında “istismarcı”, “despot” tanımlamalarını, Batılı bir sefir olan Busbecq’in mektupları ile tekzip ettiği görülmektedir.³ Yine, Busbecq, Sadrazam Ali Paşa hakkında da şöyle demektedir: “Rüstem istiska illetine tutularak vefat etti. Yerine vezir payesine erişmiş paşaların ikincisi olan Ali geçti. Bu iyi ve zeki bir Türk’tü, eğer böyle bir Türk bulmak kabilsen!... Ali bütün hayatı boyunca murdarlık (yolsuzluk) şaibesinden temiz kalmıştı... Ali gibi zeki bir adamla konuşurken dimağımın mümkün olduğu kadar faal ve müteyakkız kalmasına dikkat ediyordum.”⁴

En eski Türk anane ve geleneklerinden olan ve devamlılık arz eden bir davranış tarzı, bir olgu olarak misafire ilgi ve alaka hak-

¹ Ü.Günay, , *Din Sosyolojisi*, İnsan Yay., İstanbul 2000, s. 63; S.Kaptan, *Bilimsel Araştırma Teknikleri*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1973, 163.

² Ogier Châselin Busbecq, *Türk Mektupları*, çev: H. Cahit Yalçın, Sertel Matbaası, İstanbul 1939, (Giriş)

³ Erol Güngör, *Kültür Değişmeleri ve Milliyetçilik*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1986, 143-162.

⁴ Busbecq, *Türk Mektupları*, s. 238,248.

kında ise, Busbecq şu tespiti yapmaktadır: “ Bazen bir Türk hanında kaldım. Bunlar daha geniş ve ayrı ayrı yatak odaları ile cidden büyük binalardır. Hanlar, Hıristiyan, Yahudi, fakir, zengin hiç kimseyi reddetmezler. Kapı herkese aynı surette açıktır. Paşalar ve sancak beyleri seyahat ettikleri zaman buralara inerler. Sanki bir kral sarayı imiş gibi ben buralarda daima resmi kabuller yaptım. Hanlara inenlere yemek vermek adettir. Yemek zamanı geldiğinde bir hizmetçi kocaman bir tahta tepsi ile ortaya çıkar, tepsinin ortasında bir sahan vardır. Sahanın içinde etli bulgur bulunur. Sahanın etrafına ekmekler dizilirdi. Bazen de bir parça bal gümece vardır.”⁵

Busbecq’in bahsetmiş olduğu kervansaraylar hakkında Oktay Aslanapa, kervansaraylarda yolcuların üç gün misafir edildiğini, daha fazla kalanlardan uygun bir ücret alındığını, bilinen en eski kervansarayın Semerkant’ın güneyinde Tirmiz civarındaki kervansaray olduğunu belirtmektedir. ⁶

IX. Yüzyılda henüz Müslüman olmayan Türk boylarını ziyaret etmiş olan Arap seyyah İbn-Fazlan’ın “Seyahatname” adlı kitabında da, Busbecq’in tespitlerine benzer sözlere rastlanmakta olup, Fazlan Türk illerinde gördükleri ile ilgili bir takım gelişmeleri şöyle nakletmektedir: “Bir Türk’ün yurdundan tanımadığı bir kimse geçip, ona, ben senin misafiriyim. Develerinden, hayvanlarından ve parandan şu miktara ihtiyacım var, derse, Türk istediklerini ona verir. Eğer tâcir bu yolculuğu esnasında ölür ve kafil geri dönerse, Türk, kafiledakilere, benim misafirim nerede? diye sorar. Öldü, derlerse kafilenin yüklerini indirtir. İçlerinden en akıllı tâcire vararak yüklerini onun gözleri önünde çözer. Bir zerre fazlasız, ölen tacire verdiği kadar, bu tâcirin paralarından alır... Bu tacire, o, senin amcanın oğlu. Onun borcunu senin ödemen en münasibidir, der... Eğer Türk, Müslüman misafire kervan yolu üzerinde dönerken rastlayamazsa onun nereye gittiğini sorar... Gittiği yer hakkında bilgi edinirse, onu buluncaya, ona verdiklerini ve hediye ettiklerini geri alıncaya kadar arar.”⁷ Söz konusu tespitler, Türklerin en eski dönemlerden beri kim olursa olsun misafire, yabancıya ve sosyal dayanışmaya önem

⁵ Busbecq, *Türk Mektupları*, s. 29.

⁶ O. Aslanapa, “Ortaçağda Türklerin İleri Bir Sosyal Yardım Müessesesi Kervansaraylar”, *Türk Kültürü*, s. 5, Ankara 1963, s. 26.

⁷ İbn-Fazlan, *Seyahatname*, çev: Ramazan Şeşen, Bedir Yayınevi, İstanbul 1995, s.37.

verdiklerini, Hıristiyan, Yahudi gibi farklı dinlere mensup olanlara karşı hoşgörü ile yaklaştıklarını⁸, ayrıca İslâm öncesi Türk ahlâkının, sonradan benimsedikleri İslâm ahlâkı ile pek çok yönden benzeştiğini göstermektedir.

Busbecq, Osmanlı toplumunun farklı dinlerden olan gruplara hoşgörü ile yaklaştığını, din değiştirmeleri için baskı yapmadığını, kendi tercihlerine bıraktığını belirtmektedir. Busbecq, söz konusu durumu mektubunda şöylece ifade etmektedir: “Türkler, hakkında iyi fikir besledikleri bir Hıristiyan’a bir defa iman teklif etmeyi vazifeleri ve dinleri icabından telakki ederler. Bu suretle, imkan varsa, ebedi azaba mahkum diye kabul ettikleri bir insanın iman selametini temin edeceklerini düşünürler. Onlar tarafından böyle bir teklif ibraz edebilecekleri en hâlisane ve en nazikâne bir muamele telakki olunur.”⁹

Türk toplum yapısını iktisadi açıdan değerlendirmek isteyen teoriler, toplumu şekillendiren temel gerçeğin üretim biçimi ve ilişkileri olduğunu, Türk toplum yapısının kendi sosyo-ekonomik yapısı içerisinde çelişkilerle geliştiğini, bu çelişkilerin de sınıf mücadelelerini ortaya çıkardığını belirtirler.¹⁰ Elbette, bu hususta farklı ve hatta aksi düşüncelerin olduğunu belirtmek gerekir. Ancak şu kadarını ifade etmek gerekir ki, üretim biçimleri, Türk toplumunun yapılanmasında şu ya da bu şekilde kültürle ilişki içerisine girerek bir bağ oluşturmuş olmakla beraber, Batılı toplumlarda anlaşıldığı şekliyle bir toplumsal sınıf yapılanmasından söz etmek için temkinli olmak gerekir. Zira Batılı toplumları ile eski Türk toplum yapısının dinamikleri, değer yargıları, toplumsal normları arasında derin farklılıklar olduğu rahatlıkla gözlemlenebilmektedir. Konu ile ilgili olarak E. Güngör, Türk siyasi ve idari sisteminin tam bir eşitlik prensibine dayandığını, Türklere ne ırk, ne sosyal, ne de iktisadi tabakalaşmaya göre bir ayırım olmadığını ifade etmektedir.¹¹

Busbecq sosyal statü hakkında ise şöyle demektedir: “Bu koca mecliste hiçbir adam yoktur ki; haiz olduğu mevki ve rütbeyi kendi şahsi liyakat ve cesaretine borçlu bulunmasın. Hiç kimse

⁸ O. Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Nakışlar Yay., İstanbul 1978, s. 137

⁹ Busbecq, *Türk Mektupları*, s. 154, 155.

¹⁰ Ş. Hüsnü, *Türkiye’de Sosyal Sınıflar*, haz: M. Türkkan, Kaynak Yay., İstanbul 1997, 13-21.

¹¹ E. Güngör, *Kültür Değişmeleri ve Milliyetçilik*, s.155, 156.

sırf filanın neslinden gelmiş olmak dolayısıyla diğerlerinden mümtaz bir mevkie çıkamaz. Her adama uhdesindeki vazife memuriyete göre hürmet edilir. Bundan dolayı, burada merasimde tefavvuk kavgası yoktur. Herkesin bizzat vazife memuriyetlerini sultan tevcih eder. Bunu yaparken ne zenginliğe ehemmiyet verir, ne boş rica ve davalara. Bir namzedin haiz olabileceği nüfuz ve şöhreti hiç düşünmez. Yalnız liyakate bakar, seciye arar, fitri kabiliyet ve istidadı düşünür.... Türkiye’de herkes kendi mevkii ve ikbalin banisidir. Sultanın hükmü altında en yüksek mevkilere çıkmış olanlar çok kere çobanlıktan yetişmişlerdir... Namussuz, tembel ve atıl olanlar hiçbir zaman yükselmezler, ehemmiyetsiz ve hâkir bir halde kalırlar. Türklerin neye teşebbüs ederlerse muvaffak olmalarının hâkim bir ırk haline gelmelerinin ve her gün hükümetlerinin hudutlarının genişletmekteki hikmeti bundadır. Bizim tatbik ettiğimiz hükümler ise bütün bütün başkadır. Bizde liyakat ve iktidara yer ayrılmamıştır. Bizde her şey doğuşa bağlıdır. Yüksek mevkilere çağrılacak adamların kimin neslinden geldiklerine bakılır. Bu mevzua dair ihtimal ki, başka bir yerde daha çok şeyler söyleyeceğim. Bu müteâlaları siz mahrem diye telakki ediniz.”¹²

Yazar, mektuplarında, kendi toplumunda statülerin doğuştan verildiğini, Türk toplumunda bireyin sosyal statüsünü yaratılıştan kazanılmış haklar biçiminde elde etmediğini, “Türkiye’de herkesin kendi mevkii ve ikbalinin banisi”,¹³ olduğunu vurgulamaktadır. Böylece, o devir Batı toplumlarında hakim prensipler hiyerarşisi bakımından, bireyin statüsünü elde etmede doğuşa bağlılık esas alındığı, Türkler de ise, bireyin statüsünü toplumsal ve siyasi başarılarla elde ettiği ortaya çıkmaktadır.

Yine Busbecq’in, “Herkesin bizzat vazife memuriyetlerini sultan tevcih eder. Bunu yaparken ne zenginliğe ehemmiyet verir, ne boş rica ve davalara. Bir namzedin haiz olabileceği nüfuz ve şöhreti hiç düşünmez. Yalnız liyakate bakar, seciye arar, fitri kabiliyet ve istidadı düşünür.”,¹⁴ ifadeleri, Batı ve Türk kültürünün farklılaştıkları noktaları göstermesi bakımından önemli olup, bu sözler, bizi, Türk toplumunda sınıflar arasında aşılma duvarlarının olmadığı sonucuna vardırıırken; “Türklerin hükümetlerinin

¹² Busbecq, *Türk Mektupları*, s. 81,82,83.

¹³ Busbecq, *Türk Mektupları*, s. 81

¹⁴ Busbecq, *Türk Mektupları*, s. 81

hudutlarını genişletmekteki hikmeti"¹⁵ adalete ve hukuk anlayışlarıyla ilişkilendirmesi de dikkat çekicidir.

Busbecq'in ifadeleri, bize en eski Türk devlet geleneğini hatırlatmaktadır. Yapılmış olan tespitlere göre, Türk devlet geleneğinde yönetime gelen kişinin toplumun tamamına, sonuna kadar, fark gözetmeksizin hizmet etmekle mükellef olduğu; bu hizmeti halkı incitmeden yerine getirmesi gerektiği, bu açıdan yöneticinin bir sınıf desteğine ve dini bir ideolojiye ihtiyacı olmadığı, yöneticinin iradesi üstünde yasaların bulunduğu ve onlara uymak zorunda olduğu belirtilmiştir.¹⁶ Yani, yönetici ya da yöneticiler adaleti, ortak iyiliği gözetmekle mükelleftirler. Bu çerçevede Türk kültürü ve düşüncesi üzerinde yapılmış olan çalışmalarda da, Selçuklu ve Osmanlı toplumlarının ilk dönemlerinde yöneten ve yönetilen arasında fazlaca gelişmiş bir farklılaşma görülmediği, Fatih'e kadarki yöneticilerin Türkmen-Oğuz geleneklerini koruyan beyler oldukları ifade edilmektedir.¹⁷ Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran M. K. Atatürk'te, "Bizim halkımızın menfaatleri yekdiğerinden ayrılır sınıf halinde değil; bilakis mevcudiyetleri ve muhassalâi mesaisi yekdiğerine lazım olan sınıflardan ibarettir. Bu dakikada samilerim çiftçilerdir, sanatkarlardır, tüccarlardır ve amelelerdir. Bunların hangisi yekdiğerinin muarızı olabilir. Çiftçinin sanatkara, sanatkarın çiftçiye, çiftçinin tüccara ve bunların hepsine, yekdiğerine ve ameleye muhtaç olduğunu, kim inkar edebilir."¹⁸ derken, toplumu oluşturan bütün unsurların zenginliğini ve refahını öngörmekte ve herhangi bir sınıfın desteğine ya da egemenliğine değil, top yekun topluma yönelmektedir.

Sefir, yer yer barbar olarak nitelediği Türk insanının merhamet duygusunu, ahlâk ve hukuk anlayışını ifade eden pek çok hadiseyi de konu edinmiştir: "Köylülerin taylara ne kadar itina ettiğini gördüm. Onları pek nazlı tutuyorlar, evlerinin içine alıyorlar, sevip oksuyorlar...Hayvanlara bakanlar da, onlara gayet iyi muamele ederler...Son derece muztar kalmadıkça hiddetlerini

¹⁵ Busbecq, *Türk Mektupları*, s. 82

¹⁶ İ., Cem, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Can Yay., İstanbul 1998, s. 78; Aydın Kezer, *Türk ve Batı Kültüründe Siyaset Kavramı*, K.T.B.Yay., Ankara 1987, s. 220.

¹⁷ T., Akyol, *Osmanlı'da ve İran'da Mezhep ve Devlet*, Milliyet Yay., İstanbul 1999, s.27.

¹⁸ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C.I.II.III, A.K.D ve T.Y.K., Ankara 1997, s. 104-116.

çıkarmak için değnekle hayvanlara vurmazlar. Bunun neticesi olarak beygirler insanlara karşı gayet muhabbetli olurlar...Bizim takip ettiğimiz usullerle ne büyük bir fark var! Bizim seyislerimiz beygirlerine muttasıl bağırmaslarsa, böğürlerine vurmazlarsa hiçbir şey yapmayacaklarını zannederler...Venedikli kuyumcu kuş tutmaktan hoşlanıyordu. Tuttuğu kuşlar arasında Kukumav büyüklüğünde bir hayvan da vardı. Rengi de ona benziyordu. Fakat gagası küçük olmakla beraber göğsü o kadar geniş ve büyüktü ki, ağzını açmaya mecbur olduğu zaman bir insan yumruğu içine sığabilirdi. Biraz şakacı bir adam olan bu kuyumcu hayvanın garabetine şaşıtı için, kuşun kanatlarını gererek evinin kapısına asmıştı. O sokaktan gelip geçen Türkler durdular ve hayvana baktılar. Fakat kuşun kımıldadığını, canlı olduğunu görünce, haline acıdılar, Zararsız bir hayvana böyle bir azap vermenin cinayet olduğunu söylediler. Kuyumcu evinden çıkardılar; boynundan yakalayarak hakimın huzuruna çıkardılar. Hakim ona ağır bir ceza vereceği sırada Venedikli ahalinin adli işlerine bakan bir memur geldi ve suçlunun kendisine teslimini talep etti.”¹⁹

Söz konusu tespitlerden hareketle, toplumun bütünleşmesi ve gelişim yasası altında yatan gerçeğin, toplumsal bir değer olarak adalet ve hukukun varlığı olduğunu anlıyoruz. Busbecq’in yazılarından söz konusu dönemde, Türk toplumunda hukuk ve adalet anlayışının gelişmiş olduğu anlaşılmaktadır. Venedikli’yi halkın cezalandırması yerine, hakim karşısına çıkartmaları bu tespiti doğrular mahiyettedir. Türk toplumundaki adalet ve hukuk anlayışını ve gelişmişliğini doğrulayan diğer bir gelişme ise, İngiltere Kralı Henri’nin Türk adalet sisteminin incelenmesi için bir heyet göndermesi ve heyetin hazırladığı rapor doğrultusunda İngiliz adli teşkilatında ıslahatlar yapmış olmasıdır.²⁰ Konu ile yakından ilişkili olarak A. Dilaçar da, “Kutadgu Bilig İncelemesi” adlı kitabında şöyle demektedir: “Balasagunlu Yusuf yasa ve yönetim alanında Kutadgu Bilig’i yazarken eski Türk geleneklerine sıkı sıkı bağlı kalmıştır. Türkler öteden beri, yaptıkları akınlarla ele geçirdikleri ülkelerde yönetim kurmak ve yasa düzenlemekle tanınmışlardır.”²¹

¹⁹ Busbecq, *Türk Mektupları*, s. 45,136

²⁰ Yılmaz Öztuna, *Türk Tarihi*, c.5, İstanbul 1964, s. 144.

²¹ Agop Dilaçar, *Kutadgu Bilig İncelemesi*, T.D.K.Yay., Ankara 1972, 28.

Busbecq, Türklerin san'at geliştirmede dinamik bir yapıya sahip bulduklarını belirterek, buradan edindiği yeni bilgileri kendi toplumuna aktarmak ve uyandırmak arzusuyla, bilimsel değeri olan 240 adet el-yazması eseri Viyana'ya yolladığını yazmaktadır (s.301). Barthold, XVII. asırda Avrupa kütüphanelerinin şarktan getirilen el yazmaları ile dolduğunu, Fransız bilgin D'Herbolot'un Şark'ta bulunmadığı halde Müslüman dünyasına ait bir ansiklopedi hazırlamayı başardığını ifade etmektedir.²²

Sonuç

Busbecq'in hatırat nevi'nden mektupları değerlendirildiğinde, söz konusu dönemlerde, Türk toplumunda kuramsal bir bilgi birikiminin olduğunu, bu bilgi birikiminin sosyal hayata yansıdığını anlamaktayız. Ayrıca söz konusu bilgi birikiminin konjonktürel bir etkide kalmayıp, çok çeşitli yollardan Batılı ve Doğulu toplumları etkilemiş olduğu, bu yönüyle de, evrensel bir boyuta sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Buradan hareketle, günümüz Türk toplumu büyük bir kültür değişim tecrübesini yaşarken, geçmiş asırlarda geliştirmiş olduğu kültürel ve ahlâki özelliklerin ele alınmasının, değerlendirilmesinin Toplum Bilim açısından önemli olduğunu göstermektedir.

---

²² W. Barthold, *İslam Medeniyeti Tarihi*, çev: M. F. Köprülü, D.İ.B. Yay., Ankara 1977, s.75.

KAYNAKÇA

- Akyol,T., Osmanlı'da ve İran'da Mezhep ve Devlet, Milliyet Yay., İstanbul 1999.
- Aslanapa, Oktay, "Ortaçağda Türklerin İleri Bir Sosyal Yardım Müessesesi Kervansaraylar" Türk Kültürü, s. 5, Ankara 1963.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.I.II.III, A.K.D ve T.Y.K., Ankara 1997.
- Barthold, W., İslam Medeniyeti Tarihi, çev: M. F. Köprülü, D.İ.B. Yay., Ankara 1977.
- Cem, İ., Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi, Can Yay., İstanbul 1998.
- Dilaçar, A., Kutadgu Bilig İncelemesi, T.D.K.Yay., Ankara 1972.
- Günay, Ü., Din Sosyolojisi, İnsan Yay., İstanbul 2000.
- Güngör, E., Kültür Değişmeleri ve Milliyetçilik, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1986.
- Hüsnü, Ş., Türkiye'de Sosyal Sınıflar, Haz: M. Türkkan, Kaynak Yay., İstanbul 1997.
- İbn-Fazlan, Seyahatname, çev: Ramazan Şeşen, Bedir Yayınevi, İstanbul 1995.
- Kaptan, S., Bilimsel Araştırma Teknikleri, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1973.
- Kezer, Aydın, Türk ve Batı Kültüründe Siyaset Kavramı, K.T. B.Yay., Ankara 1987.
- Öztuna, Yılmaz, Türk Tarihi, c.5, İstanbul 1964.
- Turan, O., Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi Tarihi, Nakışlar Yay., İstanbul 1978.